

# Vem ska axla klimatkrisen?

– *En kritisk diskursanalys av vuxenvärldens miljöengagemang i nutida barnlitteratur.*

Av: Lise-lott Ökvist  
Kandidatuppsats 15 p

---

LUNDS UNIVERSITET  
Sociologiska Institutionen  
SOCK07 VT-2022



Handledare: Mikael Linnell  
Examinator: Olav Nygård

# Abstract

Titel: *Vem ska axla klimatkrisen? – En kritisk diskursanalys av vuxenvärldens miljöengagemang i nutida barnlitteratur.*

Kandidatuppsats 15 p, SOCK07, VT-2022, Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Författare: Lise-lott Ökvist

Handledare: Mikael Linell

Examinator: Olav Nygård

Denna studie tar avstamp i barn och ungas ökade klimatångest och den ojämlika ansvarsfördelningen som råder mellan barn- och vuxnas miljöengagemang i nutida barnlitteratur, där barnen oftast görs till de huvudsakliga agenterna.

Studiens syfte är att undersöka vuxenvärldens miljöengagemang i ett antal barnböcker med hållbarhetstema och därigenom spåra de samhällliga föreställningar som kan ses ligga bakom dessa konstruktioner. Förhoppningen är att de kunskaper som genereras kan vara ett redskap för att påverka framtida vuxenkonstruktioner och bidra till att förmedlingen av miljöproblematiken bättre beaktar barnens behov, samt ligga till grund för vidare studier kring effekterna av den nu rådande ansvarsfördelningen.

Empirin består av åtta barnböcker (6–9 år) som valts utifrån svenska barnboksinstitutets bokprovning mellan åren 2018–2021. Analysen bygger på Norman Faircloughs kritiska diskursanalys med ett teoretiskt ramverk bestående av Zygmunt Baumans (2002) teori om det individualiserade samhället, samt Marta Bottas (2016; 2019) tankar kring neo-kollektivism. Resultatet visade att texterna bär tydliga spår av konsekvenserna av ett individualiserat samhälle, där vuxenvärlden är omedveten om sin miljöpåverkan, passiv och stundom uppgiven vad gäller miljöengagemang. Samtidigt spårades en tendens mot ett mer kollektivistiskt tänkande där gemensamma miljöaktioner förespråkas i syfte att påverka den styrande makten. Dessa neo-kollektivistiska tendenser är inte något som tidigare forskning har berört nämnvärt. För att utreda om detta tyder på verklig förändring av de normer som styr rådande diskurser föreslås ytterligare studier som innefattar ett större antal texter.

Nyckelord: *vuxenkonstruktioner, barnlitteratur, hållbarhet, miljöförstöring, det individualiserade samhället, neo-kollektivism, kritisk diskursanalys*

# Innehållsförteckning

<b>1. INLEDNING .....</b>	<b>1</b>
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING .....	2
<b>2. BAKGRUND.....</b>	<b>2</b>
2.1 SYNEN PÅ BARN OCH VUXNA – EN HISTORISK ÖVERSIKT .....	2
2.2 BARNBOKENS NATUR .....	3
2.2 TIDIGARE FORSKNING.....	4
2.2.1. <i>Konstruktionen av vuxna i barnlitteraturen.....</i>	<i>4</i>
2.2.2 <i>Konstruktionen av den miljömedvetna medborgaren .....</i>	<i>5</i>
<b>3. TEORI OCH METOD .....</b>	<b>6</b>
3.1 EN SOCIALKONSTRUKTIVISTISK ANSATS.....	6
3.2 MOTIVERING AV DISKURSANALYTISK METOD .....	7
3.3 FAIRCLOUGHS KRITISKA DISKURSANALYS (CDA).....	7
3.4 FAIRCLOUGHS TRESTEGSMODELL .....	8
3.4.1 <i>Text – den beskrivande nivån .....</i>	<i>8</i>
3.4.1.1 Transivitet:.....	9
3.4.1.2. Modalitet.....	9
3.4.1.3. Bildanalys.....	9
3.4.2 <i>Diskursiv praktik – den förklarande nivån .....</i>	<i>10</i>
3.4.2.1 Intertextualitet, interdiskursivitet, presuppositioner och diskursrepresentation .....	10
3.4.3 <i>Sociokulturell praktik – den tolkande nivån.....</i>	<i>11</i>
3.4.3.1. Teorin om det individualiserade samhället .....	12
3.4.3.2 Teorin om neo-kollektivism .....	13
3.5 STUDIENS TILLÄMPNING AV FAIRCLOUGHS TRESTEGSMODELL .....	14
<b>4. DATAINSAMLINGSMETOD .....</b>	<b>15</b>
4.1 KRITERIER FÖR URVAL .....	15
4.2 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT.....	15
4.3 STUDIENS TILLFÖRLITLIGHET .....	16
4.4 FORSKNINGSETISKA REFLEKTIONER.....	16
<b>5. ANALYS OCH RESULTAT .....</b>	<b>17</b>
5.1 PRESENTATION AV EMPIRIN .....	17
5.2 TEXT- OCH DISKURSIV PRAKTIK.....	17
5.2.1 <i>De omedvetna .....</i>	<i>17</i>
Folket – den omedvetna massan.....	17
De närmast vuxna- en del av folket? .....	18
5.2.2. <i>De medvetet omedvetna .....</i>	<i>19</i>
De passiva närmast vuxna .....	19
De passiva makthavarna.....	20
5.2.3. <i>De medvetna.....</i>	<i>22</i>
Forskare .....	22
Läraren.....	22

Medhjälparen .....	23
5.2.4 Vuxna i behov av andra .....	24
5.2.5 Sammanfattning av text- och diskursiv praktik .....	25
5.3 SOCIAL PRAKTIK .....	25
5.3.1 En rörelse mot neo-kollektivism? .....	26
<b>6. SAMMANFATTNING OCH AVSLUTANDE DISKUSSION .....</b>	<b>27</b>
6.1 SAMMANFATTNING .....	27
6.2 AVSLUTANDE DISKUSSION .....	28
<b>7. LITTERATURLISTA.....</b>	<b>31</b>
<b>BILAGA 1 - PRESENTATION AV EMPIRIN.....</b>	<b>35</b>

## 1. Inledning

Var femte barn i åldersgruppen 12 år oroar sig väldigt ofta eller ofta för klimatförändringarna (Folkhälsomyndigheten, 2021). I en internationell studie presenterad i den vetenskapliga tidskriften *The Lancet Planetary Health* framgår att denna ekoångest inte bara handlar om miljöproblematiken generellt, utan att det finns en otvetydig koppling till den vuxna världens oförmåga att agera (Viksten, 2021). Barnpsykologer påtalar förvisso att barnens klimatångest kan stävjas genom utbildning och genom att engagera barnen i miljöfrämjande aktiviteter, men påpekar samtidigt att barnen behöver bli varse att miljöengagemanget är något som vi måste göra tillsammans och att den vuxna världen också måste ta sitt ansvar (ibid.).

Vi måste därmed vara aktsamma med hur problematiken förmedlas till våra unga, så att deras oro inte blir övermäktig. I alltifrån skolans läroplaner till spel och skönlitteratära texter ikläs dock barnen alltmer rollen som miljöhjältar. Barnen formas till vad forskarna Malin Ideland och Claes Malmberg (2015) kallar för ”ekocertifierade barn”, där ansvarsbördan för miljöproblematiken underförstått åläggs barnen, vilket kan väcka oro och i värsta fall renodlad klimatångest.

Mycket av forskningen kring barn och miljöansvar har fokuserat på att identifiera hur barnen, i olika former av texter med hållbarhetstema, konstrueras till miljömedvetna och ansvarstagande individer (se Ideland & Malmberg, 2015; Druker 2010).

Färre studier berör hur den vuxna världen konstrueras i dessa texter, vilket kan vara värt att undersöka med tanke på konsekvenserna av den ansvarsbörda som forskare menar implicit åläggs barnen. Och det är just dessa vuxenkonstruktioner som denna uppsats kommer att fokusera på. Förhoppningen är att man, genom att studera hur den vuxna världen framställs i barnlitteratur med hållbarhetstema, kan skapa en uppfattning om de underliggande normerna kring barn och vuxnas miljöengagemang som idag styr vårt sätt att tänka. Grundfrågan som uppsatsen utgår från är således; Vilken bild av den vuxna världens miljöengagemang förmedlas till barnen, och vad säger det om vårt samhälle i stort?

## 1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie är att undersöka hur vuxenvärldens miljöengagemang framställs i ett antal barnböcker med hållbarhetstema och därigenom söka spåra de samhälleliga föreställningar som kan ligga bakom dessa konstruktioner. Förhoppningen är att de kunskaper som genereras kan vara ett redskap för att påverka framtida vuxenkonstruktioner och bidra till att förmedlingen av miljöproblematiken bättre beaktar barnens behov, samt ligga till grund för vidare studier kring effekterna av den nu rådande ansvarsfördelningen.

Studien utgår således från två huvudfrågor:

1. Hur konstrueras den vuxna världens miljöengagemang i skönlitterära barnböcker med klimat/hållbarhetstema?
2. Vilka samhälleliga föreställningar kan ses ligga till grund för de vuxenkonstruktioner som identifierats?

## 2. Bakgrund

Barnlitteraturen har i mycket högre utsträckning än annan litteratur använts i undervisande och socialiserande syfte, och speglar på så vis det samhälle den är skapad i (Nikolajeva, 2004), vilket gör barnlitteraturen till ett ypperligt empiriskt material. Nedan följer en kort historisk genomgång av synen på barnets och den vuxnas roll i samhället, samt hur detta kommer till uttryck i barnlitteraturen. Därefter följer en forskningsöversikt.

### 2.1 Synen på barn och vuxna – en historisk översikt

Det är i huvudsak två tidsepoker, upplysningen och romantiken, som har påverkat synen på barnet och så även den vuxnas roll (Kåreland, 2015). Upplysningsfilosofen John Locke menade att barnet föds som tabula rasa, ett tomt blad, som efter tid och genom den vuxna fylls på med de rätta kunskaperna (ibid.). Den vuxnes uppgift var att uppfostra barnet till en god samhällsmedborgare i enighet med upplysningstidens vurm för människans förnuft och intellekt. 1700-talets barndom var på så vis kravfylld där barnet så snabbt som möjligt skulle anpassas till vuxenvärlden.

Under romantiken fick barndomen mer av ett egenvärde där barnens känsla och fantasi hyllades. Filosofen Jean-Jaques Rousseau såg, till skillnad från Locke, barnet som kompetent och hade en stark tilltro till barnets egen potential (ibid.). Barnen ansågs kunna komma fram till det moraliskt riktiga utan någon vuxens hjälp. Denna motsättning mellan uppfostrande moralpredikningar som upplysningen förespråkade och romantikens helgande av barndomen menar barnlitteraturforskaren Lena Kåreland (2015) har aktualitet än idag.

När nya strömningar inom pedagogik och psykologi kom i början av 1900-talet framhölls barnens inneboende individuella kapaciteter alltmer (ibid.). Sedan dess har barnens möjlighet att göra sin röst hörd och engagera sig i olika frågor vuxit sig allt starkare, och är idag en självklarhet, inte minst ur ett barnrättsperspektiv som genomsyrar alltifrån styrdokument till skolans formulerade uppdrag och värdegrundstänk. Barnen ses idag som fullvärdiga människor mer eller mindre jämlika de vuxna (ibid.). Kåreland (2015) menar dock att mycket tyder på att barnen i vår tid allt tidigare frigör sig från barndomen och antar ett vuxenbeteende. Gränsen mellan barn och vuxenvärlden har suddats ut och barnen fostras i huvudsak till medskapare av sina egna liv där de mer eller mindre tvingats att bli kompetenta och att ta mer ansvar (ibid.).

## 2.2 Barnbokens natur

Det finns ett par saker gällandes barnlitteraturens karaktäristika som bör beaktas vid en analys. För det första är den maktasymmetrisk, skapad av de makthavande (vuxna) för de maktlösa (barnen) vilket påverkar dess tematik, utformning och ideologiska innehåll (Kåreland, 2013). Ingenstans syns maktförhållandena tydligare än i barnlitteraturen som i århundranden använts till att fostra, undertrycka och socialisera barnen till rådande konventioner (ibid.). Genom att undersöka maktpositioner i barnlitteraturen, som i denna studie berör agens i miljöfrågan, kan man därmed få svar på huruvida rådande maktordning utmanas eller reproduceras.

Barnlitteraturen kännetecknas även av det faktum att barnet måste kunna identifiera sig med huvudkaraktärerna. Detta sker oftast genom att väcka sympati, därav görs barnet ofta till hjälte som står utanför vuxenvärldens beskydd varpå det utsätts för diverse orättvisor (Lundquist & Westfahl, 1999).

Barnlitteraturen utmärks även av det dubbla tilltalet, det vill säga, att texterna kan vända sig både till barnet och den vuxna medläsaren (Kåreland, 2013). I äldre texter var detta

vuxentilltal, i likhet med den röst som vände sig mot barnet, didaktiskt moraliserande och uppfostrande. Idag är dock moraliserandet mer nedtonat och består till största del av humoristiska blinkningar (ibid.). I denna studie beaktas detta tilltal i syfte att få en bild av de normer som styr konstruktionerna av den vuxna miljömedvetna medborgaren.

## 2.2 Tidigare forskning

För denna studie är främst två forskningsområden intressanta. Det ena berör hur den vuxna världen generellt framställs och historiskt har framställts i barnböcker. Det andra handlar om konstruktionen av den miljömedvetna medborgaren i samhället i stort.

Som inledningsvis nämnts finns det relativt lite forskning kring hur vuxna konstrueras i litteratur riktad till barn, framför allt i böcker med hållbarhetstema. Det finns dock några studier på grund- och avancerad nivå inom förskoleprogrammet som tangerar ämnet.

I ett examensarbete (Marklund & Thörns, 2015) undersöks utbudet av, och budskapet i bilderböcker med hållbarhetstema som riktar sig mot barn i förskoleåldern.

Dagens miljödiskurs tas förvisso i beaktning men berör i mindre utsträckning hur den vuxna världen framställs. Ytterligare ett examensarbete (Gustavssons & Weilanders, 2018) utgår, i likhet med denna uppsats, ifrån barnens klimatångest, och undersöker ekologiska frågeställningar inom barnlitteratur och läromedel med syftet att undersöka konstruktionen av ekologiskt medvetna medborgare. Här belyses förvisso ansvaret mellan barn och vuxna, men de underliggande samhällsföreställningarna, som fokuseras i denna studie, undersöks däremot inte närmare.

### 2.2.1. Konstruktionen av vuxna i barnlitteraturen

Lotta Paulin (2012) har beskrivit hur den förmoderna litteraturen oftast gestaltade den vuxna världen som goda förebilder. De vuxna, kläddes oftast i roller som barnen kunde se upp till och ta lärdom av. Kristina Hermansson (2014) undersöker i sin tur hur relationen mellan barn och vuxna i det västerländska samhället har förändrats över tid. I kontrast till den förmoderna barnlitteraturen, som gestaltade den vuxna världen som auktoritär och föredömlig, började den vuxna världen under krigsåren på 1940-talet marginaliseras och framställdes som mer eller mindre inkompetenta eller komplexa fristående individer med problem och svårigheter (ibid.).



När samhällsmedvetenheten ökade under 1960–70-talet avspeglades detta också i barnlitteraturen och fick, som även Kåreland (2013) påtalat, tydliga politiska budskap. Vuxenvärlden, och auktoriteter i allmänhet, sågs ofta som korrupt och förljugen. I enighet med den samtida synen på barnet som kompetent gestaltades de vuxna resonera med barnen och utgå från deras föreställningsvärldar.

Mia Österlund (2008) urskiljer i sin forskning av 2000-talets barnlitteratur två framträdande vuxenkaraktärer; de som betar sig naivt, och de som betar sig vuxet. De vuxna framställs dock som lekfulla och livsbejakande, snarare än som bristfälliga som under krigsåren. Vidare visar Österlund (2008) forskning att barn- och vuxenrelationen idag gestaltas mer jämlik där den vuxne inte alltid får företräde i relationen. Detta kan spåras i dagens samhällsfokuserade barnlitteratur, där barn ofta skildras vara dem som har viljan att förändra, påverka och göra uppror, medan vuxenvärlden och dess representanter är måltavlan (Bokprovning, 2019).

Avslutningsvis indikerar samtliga av de ovan nämnda forskarna att den bild som barn möter av den vuxna i barnböcker kan komma att påverka barnet negativt. Detta främst i de fall då den vuxna världen brister i sin omsorg om barnet. I böcker som berör miljö och hållbarhet är detta faktum, som inledningsvis påpekats, vanligt förekommande.

### 2.2.2 Konstruktionen av den miljömedvetna medborgaren

Ideland och Malmbergs studie (2015) visar på hur barn i spel, litteratur och läromedel framställs som kompetenta drivna individer samtidigt som de implicit och explicit styrs, genom den rådande miljödiskursen, att agera för en hållbar miljö. Skuld och dåligt samvete knyts ihop med globala hot samtidigt som läsaren får detaljerade beskrivningar av hur individuella aktiviteter kan rädda flocken och planeten (ibid.)

Analogt med Ideland och Malmberg (2015) menar Druker (2010) att det finns outtalade ideologier och normer i böcker riktade till barn som ämnar förändra barnens och därmed de kommande generationernas medvetande om miljöfrågor.

I *Den Krav-märkta människan* (2016) diskuterar Malin Ideland vidare huruvida hållbarhet och miljö reducerats till att handla om konsumtion och individers val. Detta slår an till Zygmunt Baumanns tankar kring i *Det individualiserade samhället* (2002), vilka beskrivs närmare i teori-avsnittet. Ideland (2016) menar att det fokus som idag riktas på den enskilda individens beteende skymmer möjligheten till politiska reformer. Idag är det upp till

individerna att göra hållbara val och skaffa sig kunskap om och hur hen bäst kan lösa miljöproblematiken.

Ideland (2016) undersöker även hållbarhetsdiskursen ur ett maktperspektiv och menar att dagens normer skapar en särskiljning mellan en önskvärd KRAV-märkt, och en icke önskvärd människa. Människor sorteras utifrån deras förmåga att vara vetenskapligt kunniga, handlingskraftiga, ansvarstagande, goda och miljömedvetna medborgare (ibid.).

I hållbarhetsdiskursen framstår dock barnen som de egentliga förändringsagenterna.

Hållbarhetsdiskursen kan spåras både utanför och inom skolan och barnkulturen, som mer eller mindre implicit går ut på att lära den vuxna världen om ett hållbart leverne (ibid.).

Detta knyter Ideland (2016) ihop med den förändrade synen på barnen, som diskuterades i den historiska översikten, som gått från att ses som formbar till att vara någon som är med och formar.

### 3. Teori och Metod

I detta avsnitt presenteras uppsatsens metod och teori. Först beskrivs den vetenskapliga ansatsen, därefter följer en motivering av metodval, samt beskrivning av Faircloughs kritiska diskursanalys samt studiens tillämpning av den.

#### 3.1 En socialkonstruktivistisk ansats

Genom att studera barnböckernas språkbruk, illustrationer, tillblivelseprocess och kontext, ämnar denna studie kunna utläsa vilka beskrivningar av vuxenvärlden som dominerar och som potentiellt etableras som sanna. Detta innebär att studien utgår från en socialkonstruktivistisk ansats där sociala aktörer ses vara dem som skapar och förändrar sociala företeelser och deras mening genom socialt samspel (se Bryman, 2018).

Kunskapen om världen ses därmed inte som en objektiv sanning utan socialt konstruerad och skiftande beroende på situation och vilket perspektiv som beaktas (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Konstruktionerna sker på flera olika nivåer; individ-, grupp- och samhällsnivå, och påverkas av sammanhangets kulturella, sociala och historiska förhållanden och kan därav variera över tid (ibid.).

Studiens socialkonstruktivistiska grund medför en syn där barnböcker betraktas som en social

aktör som deltar i att skapa och reproducera en beskrivning av den vuxna världen samt att denna beskrivning är föränderlig.

### 3.2 Motivering av diskursanalytisk metod

Det finns ett flertal diskursanalytiska traditioner som samtliga bygger på socialkonstruktionistisk grund. Centralt för diskursanalysen är språket och på vilket sätt som det bidrar till konstruktionen av samhället (Svensson, 2019). Språket ses inte bara avbilda världen utan även konstruera den genom att forma individernas självbilder och föreställningsramar (ibid.). Diskursanalys innebär att empiriskt undersöka konstruktionen av kunskap och kulturella föreställningar, sociala relationer och maktasymmetrier (ibid.). Vid valet av diskursanalytisk inriktning beaktades, i enighet med studiens syfte, huruvida den innefattade en analys av den sociala kontexten. Ernesto Laclaus och Chantal Mouffes diskurst teori syftar förvisso till en förståelse av det sociala som diskursiv konstruktion, men har främst som mål att utveckla teorier och tillhandahåller därmed inte så många praktiska redskap för textnära diskursanalys (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Även Michel Foucaults diskursanalys innehåller tankar kring konstruktioner av subjekt, men i likhet med Laclaus och Mouffes innehåller den inte några klara riktlinjer om man ämnar tillämpa den på ett konkret material. Därav föll valet på Norman Faircloughs kritiska diskursanalys (CDA) som är den mest utvecklade teorin för studier av kommunikation, kultur och samhälle (ibid.). Den kritiska diskursanalysen undersöker relationerna mellan diskurs och sociala processer, samt, i likhet med Foucault, konstruktioner av identiteter. I denna studie fokuseras konstruktioner av den vuxna världens miljöengagemang. Den kritiska diskursanalysen är såväl en teori som metod och behandlas därav tillsammans i nästkommande avsnitt.

### 3.3 Faircloughs kritiska diskursanalys (CDA)

Faircloughs kritiska diskursanalys utgår från att sociala och kulturella processer har språkliga och diskursiva egenskaper. Den diskursiva praktiken, det vill säga talad och skriven text (text inkluderar här även gester, bilder och film) ses därmed som en form av social praktik som bidrar till att konstituera, eller forma, människors sociala värld (Fairclough, 1992). Den diskursiva praktiken och den sociala praktiken står i ett dialektiskt förhållande till varandra och verkligheten vilket innebär att diskurser både reproducera och konstruerar sociala maktförhållanden, kunskapssystem, sociala identiteter och sociala relationer (ibid.). Språkbruket ses på så vis som en form av ideologi, det vill säga, föreställningar och

kunskaper som bidrar till att vidmakthålla makt och dominansrelationer (ibid.).

Ideologier manifesteras i konkreta praktiker och det är den kritiska diskursanalysens uppgift att avslöja språkbrukets dolda ideologi (Svensson, 2019). När de diskursiva och sociala praktikerna analyseras i ljuset av större samhällsliga strömningar genereras kunskap som potentiellt kan utmana den rådande maktordningen (ibid.).

I denna studie blir maktordningen intressant att undersöka med tanke på att tidigare studier visat att barnen får alltmer ansvar för miljöproblematiken, medan den vuxnes roll är mindre utredd.

### 3.4 Faircloughs trestegsmodell

Faircloughs tredimensionella analysmodell undersöker kommunikativa händelser, såsom exempelvis reklam, politiska debatter, insändare eller skönlitterär text på tre olika nivåer; *text*, *diskursiv praktik*, samt *sociokulturell praktik*, som analyseras stegvis (ibid.).

Modellen sammanför därmed tre olika analytiska traditioner; lingvistisk textanalys, makrosociologisk analys med fokus på sociala strukturer, samt en mikrosociologisk tradition där den sociala praktiken betraktas som något människor aktivt bidrar till att producera genom gemensamma uttalade förhållningssätt (Fairclough, 1992).

Nedan görs en genomgång av analysstegen och hur de, utifrån studiens syfte, används.

#### 3.4.1 Text – den beskrivande nivån

Textanalysen är den beskrivande nivån och koncentrerar sig på den kommunikativa händelsens lingvistiska mikronivå, det vill säga vokabulär, grammatik och sammanhang mellan satser, samt textens innebörd och form (Fairclough, 1992). I denna studie utgörs texten av ett antal barnlitterära texter. De centrala begreppen som används är, *transivitet*, *modalitet*, semiotiska teckenrelationer (*ikoniska* och *indexikala* tecken), samt olika *text- och bildkombinationer*. Nedan följer en kort beskrivning av dessa begrepp och hur de används i studien, innan modellens nästa nivå, den diskursiva och sociala praktiken presenteras.

#### 3.4.1.1 Transivitet:

Transivitet handlar om hur händelser och processer förbinds, eller inte förbinds, med subjekt och objekt, det vill säga vem som säger något om vad (Fairclough, 1992). Om påståendet framförs med eller utan en agent påverkas tolkningen av texten, inte minst vad gäller ansvarsbörda, vilket är relevant för denna studie. Fokus läggs på vem eller vilka som skuldbeläggs och vilka som ges ansvar. Man kan även analysera vilka eventuella uppmaningar om ansvar som ges i passiv form (där agenten utelämnas helt), vi-form, de-form eller du-form.

#### 3.4.1.2. Modalitet

Modalitet betyder ”sätt” och handlar hur olika påståenden framställs i texten, samt i vilken grad talaren instämmer med innehållet (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

Verktyget används för att bedöma hur sociala relationer konstrueras, samt undersöka hur representationer av verkligheten kontrolleras diskursivt (Fairclough, 1992).

En objektiv modalitet uttrycker att någonting *är* medan en subjektiv modalitet i stället uttrycker att någonting *kan vara*. Talaren/författaren kan på så vis i olika grad vara instämmande i ett påstående. Meningarna; “Vuxna struntar i att plocka upp skräp” och ”Lisas föräldrar plockar inte upp sitt skräp” påvisar exempelvis en sådan gradskillnad i instämmande.

Men modalitet kan även vara att undersöka om talaren uppmanar läsaren att aktivt ta ställning och göra något (ibid.). Här kan man potentiellt urskilja huruvida författaren ger bilden av ett vuxenmiljöengagemang eller ej och utreda huruvida det läggs fram objektiva modaliteter såsom; ”Tillsammans måste vi rädda miljön” (det vill säga en direkt uppmaning om vilka/vem som ska ta ansvar) eller subjektiva; en agent i form av namngiven protagonist eller ett *jag* som anser att miljön kan räddas, det vill säga en mer implicit uppmaning.

#### 3.4.1.3. Bildanalys

Eftersom bilder är en form av text bör även de beaktas i analysen (se Lindgren & Nordström 2009). Här kan semiotiska teckenrelationer såsom *ikoniska* (den konkreta bilden som ”kan ses”) men även *indexikala*, (som är orsaksbundet och ”kan räknas ut”) tecken, vara behjälpliga, inte minst om man vill spåra implicita budskap (ibid.).

#### 3.4.1.4 Text- och bildkombinationer

Olika kombinationer kan påverka barnets bild av den vuxna på olika vis och är därav intressant att ta i beaktning. I denna studie används Maria Nikolajevas (2000) analysbegrepp; *symmetrisk* (ord och bild är samstämmiga), *kompletterande* (ord eller bild kompletterar varandra), *förstärkande* (orden förstärker bilden, eller tvärtom), *kontrapunktiska* (ord och bild motsäger eller ifrågasätter varandra), samt *motstridig* (kontrapunkten övergår till konflikt och skapar förvirring eller osäkerhet).

#### 3.4.2 Diskursiv praktik – den förklarande nivån

Steg två i analysmodellen, diskursiv praktik, tar fasta på produktionen, distributionen och konsumtionen av texten (Fairclough, 1992). Här undersöks vad som utmärker de diskurser som förekommer och vilka sanningar som tas för givet i texterna. Distribution, som avser en analys av de förändringar en text genomgår då den publiceras i olika sammanhang, ligger utanför denna studies omfång och syfte. Konsumtion innebär, bland annat, att man utvärderar vilka subjekt en text vänder sig till (ibid.). I denna studie kommer olika former av tilltal beaktas, eftersom avsändaren kan ha som syfte att genom barnet nå den vuxna läsaren, inte minst i uppfostringssyfte vad gäller ett hållbart leverne. Fokus i denna analys kommer dock främst ligga på att förstå hur texten har blivit producerad eller framarbetad. Detta görs genom att spåra diskurser kring synen på barnet/vuxna, där vilken vuxenroll som förmedlas fokuseras, samt hur konstruktionen av dennes miljöengagemang görs. Till hjälp för detta steg kommer analysverktygen *interdiskursivitet* (*presuppositioner, diskursrepresentationer*) och *manifest intertextualitet* nyttjas, vilka beskrivs närmare nedan.

##### 3.4.2.1 Intertextualitet, interdiskursivitet, presuppositioner och diskursrepresentation

En intertextuell analys innebär att man studerar hur texter explicit bygger på varandra genom hänvisningar och citat, sk. *manifest intertextualitet* (ibid.). Det kan exempelvis finnas tydliga hänvisningar till forskning om klimatet i skönlitterära texter i form av faktarutor. Texten kan också indirekt eller underförstått bygga på tidigare texter, vilket Fairclough (1992) benämner *interdiskursivitet*. Text, i detta sammanhang, avser dock inte bara skriven text. Att en text bygger på tidigare texter innefattar även *föreställningar som hålls för sanning* som förekommer i texten, vilket är det som fokuseras i denna analys. Dessa sanningar kallar

Fairclough (1992) för *presuppositioner* och är framställningar som tas för givet av den som producerat texten. Förutom *presuppositioner* är även *diskursrepresentation* intressant att belysa med tanke på studiens syfte. Vid en analys av diskursrepresentationer utgår man från grundantagandet att återgivande av andra texter inte sker neutralt utan utifrån specifika perspektiv. Målet blir således att belysa vilka perspektiv som lyfts fram när diskursen representeras. Med hjälp av dessa verktyg kan man fastställa vilka sanningar som tas för givna i texten.

För denna studie innebär det att spåra den övergripande synen på den vuxna i barnlitteraturen, samt konstruktionen av den KRAV- märkta människan i samhället i stort.

Texter som finns inom en specifik institution, i detta fall det barnlitterära fältet där diskurser kring exempelvis syn på barn, föräldraskap, värdegrunder och medborgaruppfostran ingår, bildar tillsammans diskursordningen (Fairclough, 1995). De olika diskurserna har skilda positioner i diskursordningen men är alltid relationella och kan antingen hämma eller förstärka varandra (ibid.). Texter som bygger på traditionella diskurser har en låg grad av interdiskursivitet och vittnar om en reproduktion av existerande diskursordning och således de rådande sociala maktförhållandena (se Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Hög interdiskursivitet, det vill säga då texten bygger på en blandning av diskurser, tyder i stället på diskursiva förändringar inom diskursordningen (ibid.).

### 3.4.3 Sociokulturell praktik – den tolkande nivån

I det sista steget, den tolkande nivån, analyseras texten i förhållande till den sociala praktik som den ingår i. Detta innebär att det är den sociokulturella dimensionen av en kommunikativ händelse, det vill säga textens sociala dimension, som fokuseras (Fairclough, 1995). Det kan vara ekonomiska, politiska och andra kulturella aspekter som inte går att reducera till text- eller diskursiv nivå. Genom att spåra den sociala kontext som den diskursiva praktiken är en del av kan man se vilken relation som råder mellan dem (ibid.) Detta innebär att man kan utreda huruvida den diskursiva praktiken reproducerar eller omstrukturerar den rådande diskursordningen. Målet är därmed att undersöka diskursens relation till makt, som i denna studie handlar om ansvar och skuld i miljöfrågan, och ideologi. I denna studie utgörs den sociokulturella inramningen av Zygmunt Baumanns (2002) tankar om det individualiserade samhället, samt Marta Bottas (2016; 2019) tankar om neo-kollektivism.

### 3.4.3.1. Teorin om det individualiserade samhället

Analysens sista steg tar avstamp i Zygmunt Baumans (2002) tankar kring det individualiserade samhället. Enligt Baumans idealtypiska beskrivning av samhällsutvecklingen har västvärlden gått från en enklare livsstil med lokal gemenskap och möjlighet att organisera sig kollektivt, till ett globaliserat och ekonomiskt styrt samhälle. För ett par decennier sedan bestod både arbetslivet och privatlivet av stabila relationer. Anställningsformerna var trygga, och om detta hotades kunde arbetarna organisera sig och använda sin kollektiva makt för att åtgärda de problem som uppstod (ibid.).

I dessa tidigare, mer kollektivistiskt orienterade samhällen, betonades människors ömsesidiga beroende och vikten av gemenskapen snarare än de enskilda individerna. Men, människan i det sena 1900-talets samhälle, präglad av både nyliberalismens ideologiska strömningar och en framväxande individualisering, ville vara fri, kunna flytta, byta vanor eller yrke och lämna de relationer som inte längre passade hen, varpå de kollektivistiska tankegångarna så småningom övergavs (ibid.).

Idag utgörs samhällsordningen således av individer, inte samhällsmedlemmar. Individen har succesivt, i sann nyliberalistisk anda, frigjorts från sin sociala karaktär och lever i ett ständigt projekt av att skapa sig själva (ibid.). Det tidigare idealtypiska samhället, med lokal gemenskap och rättvisa som präglades av en balans mellan trygghet och frihet, har idag utvecklats till ett samhälle för mänskliga och individuella rättigheter (ibid.).

Med rättigheter kommer dock skyldigheter, varpå alla individer idag förväntas kunna anpassa sig till nya och ständigt skiftande ordningar (ibid.).

Vi förväntas alla kunna göra självständiga val trots att vi inte kan förutse resultatet av dem eller, för den delen, hur de påverkar vår omgivning (ibid.). Detta förhållande kallar Bauman (2002) för den andre modernitetens stora motsägelse, det vill säga, att vi är fria att bli och göra som vi vill, men det är omöjligt att överblicka om det verkligen är möjligt (ibid.).

För individen är det således svårt att ha kontroll över samhällsutvecklingen och i en värld där den lokala politiken har förlorat sin makt, är det också lönlöst att protestera (ibid.).

Makten är idag utom räckhåll för lokala, och till och med nationella, organ, och existerar i symbios med globala transaktioner (ibid., s. 68). När olika samhällsproblem uppstår har denna makt som strategiska principer att ta till flykt, undvikande, icke-förpliktelser och osynlighet (ibid.).



Det offentliga rummet där individerna förr möttes för att debattera och förhandla om det gemensamt bästa har krympt och således även medborgarnas intresse för politiken (ibid.). Motgångarna en individ möter anses vara självförvållade och således upp till individen själv att lösa (ibid.). Individen måste kunna navigera inom, och förhålla sig kritisk till, den uppsjö av information och expertutlåtanden som står till buds. Om individen misslyckas med detta har den bara sig själv att skylla, vilket har en stark inverkan på dennes välmående (ibid.). Vi vet heller inte att det är de osäkra omständigheterna som orsakar vårt lidande eftersom den rådande diskursen proklamerar att det är individen själv som ansvarar för sitt liv (ibid.). Så, även om samhället utgörs av risker och motgångar är det fortfarande upp till individen att förhålla sig till dem. Individens moraliska ansvar för sin nästa är därmed inte längre självklar eftersom ett beroende av andra ses som ett misslyckande. Detta för med sig att gemensamma och kollektiva handlingar nedprioriterats (ibid.).

#### *3.4.3.2 Teorin om neo-kollektivism*

Teorin om neo-kollektivism har utvecklats av den australiensiska sociologen Marta Botta, och kan ses ta vid där Baumans teori slutar. Genom begrepp hämtade från psykologi, historia och sociologi kartlägger Botta (2019) det mänskliga medvetandets utveckling i syfte att försöka beskriva nästa fas av mänsklig evolution. Det neo-kollektivistiska medvetandet, vars essens är samarbete, ses av Botta som resultatet av en naturlig evolutionär process. Detta är en tanke som står i bjärt kontrast till, vad Botta (2019, s. 3) kallar för ”senkapitalismens giriga, självcentrerade attityder,” [min översättning] som försöker motivera sina ståndpunkter från darwinistiska principer.

Även om Botta (2019) påtalar att det neo-kollektivistiska medvetande ännu bara är i sin embryonala form, har hon funnit tecken på att det är ett framväxande världsfenomen. Genom ett makrohistoriskt perspektiv och analogt med den postmoderna samhällsutveckling som beskrivits av Rifkin, Sorokin och Sarkar (se Botta, 2016; 2019) målas ett tämligen välgrundat, och således tänkbart, scenario för hur de senkapitalistiska och individualistiska attityderna kan komma att överges. Botta (2019) visar hur det från mitten av 1900-talet har gjorts flera olika försök att beskriva neo-kollektivistiska fenomen såsom New Age och Gaia-medvetande som främjar empati och samarbete, samt hållbarhetstänk som ämnar säkerställa vår arts överlevnad. Enligt Botta (2019) visar även världsledare tecken på neo-kollektivistiska tankegångar, vilket hon exemplifierar med Nya Zeelands premiärminister Jacinda Ardern,

som i ett tal till FN underströk vikten av att se bortom oss själva och att vänlighet och kollektivism är den rätta vägen mot en bättre framtid.

Neo-kollektivism kan kortfattat beskrivas som en kombination av kollektivistiska och individualistiska kultursystem vilka omfattar såväl ömsesidiga beroenden där människor tillsammans arbetar för det gemensamt goda såsom en hållbar miljö, likväl som mångfalden av raser, etniciteter, kulturer, nationaliteter och religioner och karaktäriseras av:

- En sammanslagning av de evolutionära fördelarna från kollektivism och individualism, vilket resulterar i depolarisering och harmoni.
- En ledarstil som kännetecknas av mognad och stark moral.
- Ett minimalt antal institutioner. Samhället styrs av inre auktoriteter.
- En gemensam världsbild, där individen erkänner nödvändigheten att vara en integrerad del av helheten och arbeta för ett gemensamt bästa.

### 3.5 Studiens tillämpning av Faircloughs trestegsmodell

Tillämpning av Faircloughs trestegsmodell utgår från dessa, för studien formulerade, övergripande frågor, vilka använts för analys av källmaterialet:

#### **Steg 1: Textanalys:**

- Vem säger vad i frågor som berör miljöansvar (transitivitet)?
- Hur framställs olika påståenden (modalitet) kring miljöansvar?
- Stämmer eventuella bilder överens med textens budskap?

#### **Steg 2: Diskursiv praktik:**

- Vad framställs som sanning (presuppositioner) kring de vuxnas miljöengagemang och ur vilket perspektiv (diskursrepresentationer) kan det ses vara hämtat ur?

#### **Steg 3: Social praktik:**

- På vilket sätt förhåller sig de diskurser som förekommer i texterna till dagens samhälle?

## 4. Datainsamlingsmetod

Empirin valdes i huvudsak utifrån Barnboksinstitutets bokprovning 2018–2021, vilket är en sammanfattning av tidigare års barnboksutgivning och ger en bild av vanliga teman och trender inom barnlitteraturen. Två böcker från varje år valdes ut och består därmed av åtta böcker totalt. I de fall då Bokprovningens namngivna böcker inte stämde in på övriga kriterier för urvalet (se nedan) valdes empirin utifrån de andra utvalda böckernas miljöämneskategorisering i Libris (Kungliga bibliotekets samkatalog för bibliotek i Sverige). De böcker som valdes utifrån detta kriterium var *Ninja Timmy och staden av is* (Tamm, 2018) och *Kukuri och klimatmysteriet* (Jönsson, 2019).

### 4.1 Kriterier för urval

Urvalet av empirin gjordes i enighet med uppsatsens formulerade syfte. Ålderskriteriet gjordes dock endast i syfte att begränsa urvalet. Litteraturen valdes utifrån att den:

- riktar sig till åldrarna 6–9 år
- skildrar både barn och vuxna
- är ett skönlitterärt verk, med undantag för eventuella faktarutor
- har ett miljötema med någon/några av följande ämneskategorisering på Libris; natur, miljövärd, klimat, klimatförändringar, miljöfrågor, miljöförstöring

### 4.2 Tillvägagångssätt

I syfte att bekanta mig med det empiriska materialet lästes böckerna först förbehållslöst. Därefter gjordes en djupare närläsning, utifrån de frågor som formulerats inför varje analyssteg. Språkets beståndsdelar studerades mer i detalj, med ett fokus på hur den vuxna världens miljöengagemang gestaltades, varpå en tematisering gjordes utifrån de främst förekommande vuxenkonstruktionerna som identifierats. Slutligen beaktades dessa konstruktioner i relation till den sociala kontexten.

### 4.3 Studiens tillförlitlighet

När man använder sig av diskursanalys som metod blir begrepp som validitet/trovärdighet (att forskningen mäter det den ska mäta) och reliabilitet/tillförlitlighet (att det mäts på rätt sätt) något problematiska (Bryman, 2018). Detta innebär dock inte att begreppen kan förbises, utan måste anpassas till den diskursiva ansatsen (ibid.). Som ovan nämnts, strävar diskursanalysen inte efter att söka objektiva sanningar i det avseendet att materialet värderas i rätt eller fel, vilket eftersträvas inom kvantitativ forskning, utan verkligheten ses skifta beroende på vilket perspektiv som beaktas. Syftet med en diskursanalys är att visa på mönster i texten och på de konsekvenser diskursiva formuleringar får för den sociala verkligheten (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Däremot finns det andra aspekter som forskaren bör vara medveten om, såsom att förhålla sig objektiv till diskurser som hen är förtrogen med (ibid.). Att spåra och även problematisera invanda mönster i ämnen som forskaren redan är bekant med kräver att hen ställer sig främmande inför materialet. Som Winther Jørgensen och Phillip (2000) påtalar, underlättas detta genom att forskaren utgår från givna teorier vid analysen av materialet, och innebär även att forskaren lättare kan undvika att antaganden baseras på hens egen förförståelse. Som beskrivits i metoddelen erbjuder den kritiska diskursanalysen lingvistiska verktyg där konkreta textexempel har en betydande roll. De diskurser kring vuxenkonstruktioner som spåras i materialet kommer därmed exemplifieras med hjälp av citat som läsaren har möjlighet att kontrollera och skapa sig en egen uppfattning om. Detta främjar också transparensen i studien, och således även reliabiliteten (Bergström & Boréus, 2005). Jag har även strävat efter att, i enighet med Guba och Lincoln (i Bryman, 2018) ge en så fullständig redogörelse av de olika faserna i forskningsprocessen som möjligt, samt hur jag har kommit fram till mina slutsatser.

Ett sätt att öka validiteten i diskursanalytiska studier är enligt att välja ett empiriskt material som är relevant för att besvara studiens frågeställning (se Bergström och Boréus, 2005). Med tanke på hur stark kopplad studiens frågeställning är till det material som ska undersökas torde validiteten, utifrån detta kriterium, ses vara god.

### 4.4 Forskningsetiska reflektioner

Enligt Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (2002) bör forskare avväga värdet av det förväntade kunskapsstillskottet mot eventuella risker i form av negativa konsekvenser för

enskilda individer. Eftersom empirin i studien utgörs av skönlitterära texter berörs den obetydligt av dessa principer. Det kan dock finnas en risk att författarnas sätt att beskriva vår verklighet kritiserats och därmed kan uppfattas stötande. Kritiken görs dock endast i syfte att understryka tolkningen av texten i förhållande till forskningsfrågan.

## 5. Analys och resultat

I följande avsnitt presenteras analysresultaten. Inledningsvis beskrivs empirin kortfattat. Mer utförlig information ges i Bilaga 1. Därefter följer analysen av empirin utifrån Faircloughs trestegsmodell.

### 5.1 Presentation av empirin

Empirin består av barnböckerna; *Frallan räddar världen* (Ohlsson, 2018) *Ninja Timmy och staden av is* (Tamm, 2018), *Miris klimathjältar: Äventyren kan börja* (Hennerdal, 2019), *Kukuri och klimatmysteriet* (Jönsson, 2019), *Heja jorden!* (Spolander, 2020) *Greta och Jättarna* (Tucker, 2020), *Naturvaktarna: Silla och spöknätet* (Nilsson, 2021) samt *Toomi och den lilla plagneten* (Susso, 2021).

### 5.2 Text- och Diskursiv praktik

Nedan presenteras analysresultaten av steg 1 (text) och 2 (diskursiv praktik) som svarar mot uppsatsens första fråga, det vill säga; *Hur konstrueras den vuxna världens miljöengagemang i skönlitterära barnböcker med klimat/hållbarhetstema?*

#### 5.2.1 De omedvetna

##### *Folket – den omedvetna massan*

*Folk*, *människor* och *många* är frekvent förekommande ord i samtliga böcker och får bära en stor del av skulden för den miljöproblematik som fokuseras (se exempelvis Ohlsson 2018 s. 26; Susso 2021, s. 31). I kontrast till de namngivna karaktärerna skapas bilden av folket som en distanserad och odefinierad massa, som till största del beskrivs vara omedvetna om vad

deras livsstil orsakar. Beaktar man graden av modalitet presenteras detta som en mer eller mindre objektiv sanning.

*Folket i Ninja Timmy* (Tamm, 2018) som utgörs av pingviner, är duperade av en ondskefull ledare vid namn von Stump, och totalt omedvetna att de förstör sin egen livsmiljö i sin jakt på rikedomar. I *Toomi och den lilla plangneten* (2021) är det ”folket” från staden som ges den största skulden för miljöproblemen. De beskrivs heller inte ha någon ”aning” (Susso 2021, s. 89) om vilka följder deras överkonsumtion har.

Att ”många inte förstår” (Hennerdal 2019, s. 27) vad deras livsstil orsakar uttrycks även i *Miris klimathjältar* och barnen i *Naturvaktarna* funderar över hur de ska få ”folket” att förstå att havsmiljön påverkas av plast; ”Folk [min kursiv] måste fatta hur havet mår. Men hur gör vi [min kursiv] det” (Nilsson 2021, s. 13). Beaktar man texternas transivitet förekommer detta särskiljande mellan *folk* och *vi* (underförstått barnen), som här exemplifieras, i flera av böckerna (se exempelvis Ohlsson 2018, s. 48f; Nilsson 2021, s. 11, 13). Det finns dock en distinkt skillnad mellan hur barn, jämfört med deras *närmaste vuxna*, ser på *folk*.

#### *De närmast vuxna- en del av folket?*

Till gruppen *närmaste vuxna* räknas vänner, föräldrar och mor/farföräldrar. Dessa vuxna separerar sig explicit från *folket*, vilket skapar en tydlig distans till *de andra* - den stora miljöförstörande massan. I flera av böckerna påtalar de närmast vuxna att ”folk” inte är kloka som skräpar ned och att ”folk” inte bryr sig om att ta reda på fakta osv (se exempelvis Ohlsson, 2018; Nilsson, 2021; Spolander, 2020).

Denna objektiva sanning om hur folket *är* enligt de vuxna, kontrasteras dock med barnens tankar och kunskap kring de närmast vuxna. Barnen gör inte någon skillnad mellan folket och de närmast vuxna, som på så vis ges samma skuld och ansvar.

I *Toomi och den lilla plangneten* uttrycker Toomis mamma att det är folket i stan som ”slänger massa skräp” och ”häller gifter i sjön” (Susso 2021, s. 45), vilket förstör deras närmiljö. Toomi påtalar dock att även deras egen eldning förstör miljön, något hennes föräldrar är omedvetna om (ibid., s. 47).

Barnens sammankoppling mellan de närmast vuxna och folket blir dock extra tydligt i *Frallan räddar världen* (Ohlsson, 2018). När mormodern ilsknar till på ”folk” som skräpar ned på stranden och i haven och menar att ”...de borde inte ens få gå ut” (Ohlsson 2018, s. 74), tänker Frallan att det är ”De *vuxna* [min kursiv] som har smutsat ned haven...” (ibid., s. 48). Det är dumt, menar hon, att de vuxna ”inte tänker sig för” och att det bara ”är *barn* [min

kursiv] som bryr sig...” (ibid., s. 66).

De närmaste vuxnas omedvetenhet kommer även till uttryck då Frallan tror att hennes mamma blir ledsen då barnen sjunger att de [barnen] ska göra världen hel; ”Först trodde jag att det var för att hon skämdes för att *hon är vuxen och har varit med och förstört saker* [min kursiv] men efteråt sa hon att hon grät för att det var så fint” (ibid., s. 49).

Generellt kan det upprepanget av folkets skuld likväl som omedvetenhet om vad deras livsstil orsakar, ses skvallra om författarnas förgivettagna presuppositioner vad gäller dels orsaken till klimatkatastrofen och dels den vuxna världens miljöengagemang. Omedvetenheten och det sätt som den beskrivs på kan även tolkas som en implicit vädjan till ett uppvaknande som ämnar att medvetandegöra den vuxne medläsaren om hens eget klimatavtryck, och bär således spår av den diskurs som berör konstruktioner av den KRAV-märkta människan som Ideland (2016) beskriver. Särskiljningen som görs mellan folkets oansvariga leverne och de namngivna karaktärerna kan även ses exemplifiera den sortering av människors förmåga att agera som miljömedvetna medborgare som Ideland (2016) menar pågår i samhället idag. Vidare visar barnens förmåga att avslöja de vuxna, och sammanföra dem med det miljöförstörande folket, om diskurser som berör det kompetenta ansvarstagande barnet. Detta gör att vuxenvärlden uppfattas som något naiv och inkompetent i enighet med vad bland annat Hermansson (2014) beskrivit vara vanligt förekommande i barnlitteratur sedan krigsåren. Omedvetenhet visar sig dock vara en form av passivitet eller *medveten omedvetenhet*. Denna medvetna omedvetenhet beskrivs närmare i nästa avsnitt.

### 5.2.2. De medvetet omedvetna

#### *De passiva närmast vuxna*

Analogt med vad Druker (2010), Hermansson (2014) och Ideland och Malmberg (2015) påtalat, finns det en tendens i böckerna, att explicit låta de närmast vuxna skjuta ansvaret på barnen. Ofta sker denna ansvarsförskjutning genom beröm. Barnen beskrivs av de vuxna att vara ”kloka nog” att göra något åt klimatförändringarna, att de lyssnar bra på planeten och har, till skillnad från de vuxna, ”kanalerna öppna” vilket gör att de ”ser” vad som pågår (Hennerdal 2019, s. 12f). Detta faktum uttrycks som en objektiv sanning vilket förstärker bilden av den vuxna världen som naiv och inkompetent. En del visar tecken på uppgivenhet då de ställer sig tveksamma till om det verkligen spelar någon roll vad ”jag och vi gör” (ibid., s. 39). Vuxna kan därav tolkas vara oförmögna att ta ansvar eftersom de varken besitter rätt

egenskaper eller kunskaper. Att de vuxna inte längre målas upp som förebilder för den yngre generationen, som i den förmoderna barnlitteraturen (se Paulin 2012), blir här nog så tydligt. Ansvarsförskjutningen och oförmågan att agera på grund av okunskap ger uttryck för en slags passivitet eller medveten omedvetenhet. I *Miris klimathjältar* påtalar en förälder att; ”vi vuxna har vetat länge om att planeten blivit varmare...” (Hennerdal 2019, s. 12).

Klaus, mormoderns pojkvän, i *Frallan räddar världen*, som förvisso gestaltas vara mån om naturen, gör i sin tur en konkret ansvarsförskjutning då han byter ut *vi*- till ett *ni*-pronomen när han sjunger Lalehs *Goliat*; ”Och *ni* ska göra världen hel, ja *ni* ska göra vattnet rent”. Frallan konstaterar därefter att det är för att barn ”är snällare än vuxna när det gäller naturen” (Ohlsson 2018, s. 50). Frallan beskrivs också behöva påminna mamma och pappa om att ”inte kasta plast och papper bland vanliga sopor” och att hon har ”sagt till säkert tusen gånger men de glömmar ändå” (ibid.).

Samtidigt är denna passivitet och ansvarsförskjutning något som författaren låter Frallan kritisera, om än implicit. Hon berättar om ett tillfälle då hon bad sin mamma om hjälp att plocka upp en låda med lego som hon tappat ut på golvet. Mamman svarar att man måste ”städa efter sig själv” eftersom ”såna är reglerna” (ibid.). Vuxna gestaltas därmed ha en dubbelmoral vad gäller att ta hand om de problem de själva skapat. Frallans tankar kan därav ses som ett subtielt ifrågasättande av den rådande maktordningen. Barnens kritik av den vuxna världens icke-engagemang kan även spåras i *Heja jorden!* då Jol funderar över vad föräldrar till barnen på jorden egentligen säger till dem; ”Förlåt att vi har släppt ut så mycket koldioxid i atmosfären som ni ska fortsätta leva i – lycka till!” (Spolander 2020, s. 54).

I *Miri och klimathjältarna* (Hennerdal, 2019) uttrycker barnen dock att det är svårt att ta det ansvar som de vuxna ålägger dem, då det faktiskt är de vuxna som bestämmer. Föräldrarna beskrivs som trötta, stressade, dåliga på att lyssna och att de alltid arbetar (Hennerdal 2019, s. 33). Även föräldrarna uttrycker att de inte har engagerat sig i klimatfrågan eftersom det är tillräckligt ”svårt att få vardagen att gå ihop som det är” (ibid. s. 36). Ser vi till konsumtionen av texten får det läsande barnet därmed en förklaring till de vuxnas passivitet, vilket kan ses spela på barnens samvete. Bilden som målas upp är att de vuxnas medvetna omedvetenhet har orsaker som ligger bortom deras omedelbara kontroll. Så, även om barnen tillskriver de vuxna både ansvar och skuld blir de nästintill ursäktade, till skillnad från makthavarna.

#### *De passiva makthavarna*

Makthavarna, som här syftar till både politiker och företagsledare, förekommer i nästan alla



böcker, om än olika frekvent och olika tydligt, och kan alla tillskrivas vara den vuxenroll som bär tydligast spår av medveten omedvetenhet. Då transiviteten beaktas i texterna särskiljs makthavarna alltid från de andra vuxenkategorierna, vilket skapar ett tydligt *vi* och *dem*. Sammantaget tycks de flesta författare utgå från presuppositionen att politiker och även företagsledare inom kol- och oljeindustrin, bär den största skulden i miljöfrågan och därav även ansvaret att lösa den, ett ansvar som de sällan tar. I *Miris Klimathjältar* berättar ett barn att hennes mamma är arg för att "...de vuxna som bestämmer, politikerna, inte tar tag i problemen" (Hennerdal 2019, s. 14), ett uttalande som ger uttryck för en aktiv ansvarsförskjutning. Politikernas ansvar upprepas frekvent likväl som att det är dem man måste påverka om man vill skapa förändring (Ibid., s. 41). Barnen uppfattar dock att de "vuxna inte kan hålla sams" när det hålls stora klimatmöten, vilket återigen skvallrar om en vuxenvärld som barnslig och inkompetent (ibid., s. 38).

Jättarna i *Greta och Jättarna* (Tucker, 2020) som genom att de både symboliskt och ikoniskt gestaltas vara större än de andra vuxna implicerar att de har en högre position än de andra, är de enda i denna kategori av vuxenkonstruktion som gestaltas vara totalt omedvetna om sitt agerande. Samtidigt visar deras byggiver på en strävan efter allt fler tillgångar. I flera av böckerna ses ekonomiska intressen ligga bakom ledarnas ovilja, eller oförmåga, att agera. I *Heja Jorden!* (Spolander, 2020) berättar Jols forskarkompis hur jordens företagsledare inom kol- och oljeindustrin motsätter sig klimatforskningen och hur de medvetet arbetar för att ingen ska ta den på allvar (ibid., s. 49), ett tema som också återkommer i *Ninja Timmy* (Tamm, 2018). Klimatkatastrofen tillskrivs i den senare Baronen Von Stump en samvetslös, demagogisk och girig karaktär i ständig jakt på nya rikedomar vars innersta tankar påvisar en skrämmande likgiltighet inför de miljöproblem som hans oljeindustri orsakar. Denna diskurs känns igen från 1970-talets litteratur där vuxenvärlden ofta sågs som korrupt och förljugen, även om inte alla vuxna får dessa karaktäristika (Kåreland 2013). Även om distributionen av texter inte är tänkt att fokuseras nämnvärt i denna uppsats kan nämnas att det kan, genom symboliska, ikoniska och indexikala tecken, göras en interdiskursiv koppling till USA:s förra president Donald Trump och den mediediskurs som då florerade (se Vi skogen, 2018). Klimatforskare ska man, enligt Stump inte bry sig om, och om någon ifrågasätter hans förhållanden kan han ju "bara prata lite krångligt om det, hitta på något, skylla på någon annan" (Tamm 2018, s. 82). *Forskarna* är också den roll som naturligt görs till de mest medvetna i böckerna, men också minst lyssnade på.

### 5.2.3. De medvetna

#### *Forskare*

Forskaren dyker upp i flera utav böckerna och får i alla samma roll. Författarna ger uttryck för presuppositionen att forskarna sitter på ”sanningen” om klimatet, men att de i de allra flesta fall talar för döva öron. Som ovan givits exempel på tar Von Stump ingen hänsyn till klimatforskare (Tamm, 2018). I *Heja Jorden!* (Spolander 2020, s. 49) berättas hur klimatforskarna på jorden försökt varna kol- och oljeindustriägarna, men i stället för att lyssna på dem försökte de motbevisa det klimatforskarna sa genom att anlita egna forskare som talade för deras intressen. En pappa i *Miris klimathjältar* påtalar att forskare länge försökt nå ”allmänheten” men att de har ignorerats (Hennerdal 2019, s. 24). Barnen menar även att det är ”osmart” att man inte lyssnade på vetenskapsmannen Svante Arrhenius, som redan 1896 varnade för vad människans utsläpp skulle kunna orsaka (ibid., s. 21). Forskarnas uttalanden och/eller beskrivningarna av dem skvallrar om en objektiv modalitet. Läsaren upplever det som sägs om, och av, forskare samstämmigt med verkligheten, inte minst för att den går hand i hand med den miljödiskurs som figurerar i media. Här finns därmed en tydlig diskursrepresentation.

En annan vuxenroll som faller in under kategorin *medveten* är läraren som, till skillnad från forskarna, alltid blir lyssnad på om än främst av barnen.

#### *Läraren*

Läraryrollen i böckerna utgörs ofta av en nära vuxen, men det förekommer även yrkesverksamma lärare som lär barnen vad man kan göra för att rädda miljön (se exempelvis Hennerdal, 2019; Nilsson, 2021; Ohlsson, 2018). Yrkesläraryrollens uttalanden i *Miris klimathjältar* (Hennerdal 2019) och till viss del även i *Naturväktarna* (Nilsson, 2021) bär på tydliga spår av skolans formulerade uppdrag och värdegrundstänk, men även av diskurser som berör barnens rättigheter och kompetens. Läraren i *Miris klimathjältar* gestaltas närmast som en personifiering av barnkonventionen och skolans värdegrundsarbete (se Skolverket, 2022). Hon är demokratisk, lyhörd, respektfull och inkännande och leder barnen med varm och trygg hand mot allt större insikter om de miljöproblem som människan orsakat (se Hennerdal 2019, s. 12, 29, 60). Beaktas produktionen av texten och då det faktum att författaren är psykolog, får den inkännande författarrösten kanske sin naturliga förklaring. Författarrösten upplevs dock något tillrättalagd och överdrivet uppfostrande, vilket för

tankarna tillbaka till den tidiga didaktiska barnlitteraturen som genom det dubbla tilltalet även ämnade fostra den vuxna medläsaren (se Kåreland, 2013). *Miris klimathjältar* kan därmed ses som ett tydligt exempel på hur den KRAV-märkta människan konstrueras i praktiken, likväl som hur man som vuxen, i enighet med barnkonventionen, bör bemöta barnens känslor och behov. Även om läraren i *Naturväktarna* också kan ses vara präglad av de diskurser som spårats i *Miris klimathjältar* är de nedtonade och upplevs därav mer verklighetsnära och mindre didaktiska.

Lärrrollen intas även av släktingar, forskare och andra vuxna i närheten av barnen. I *Frallan räddar världen* (Ohlsson, 2018) är det Klaus som lär Frallan om vad som händer om fåglar får i sig plast och i *Heja jorden!* (Spolander, 2020) lär forskarna Jol vad varelserna på jorden kan göra för att rädda sin planet. Phil, i *Toomi och den lilla Plangneten* (Susso, 2021) får även han en lärande roll. Det är Phil som först upptäcker plangneten och försöker hitta orsaken till att den mår dåligt, kunskap som han sedan lär ut till Toomi (Susso 2021, s. 39). Phil är också tecknad oproportionerligt stor i förhållande till huvudkaraktären Toomi, vilket kan ses som indexikala tecken på någon hon ser upp till (se exempelvis s. 56). Den vuxna lärrrollen framträder även genom författarrösten, inte minst i de böcker som blandar den skönlitterära texten med fakta, det vill säga, nyttjar manifest intertextualitet, såsom *Kukuri och klimatmysteriet* (Jönsson 2019), *Heja Jorden!* (Spolander, 2020), *Greta och Jättarna* (Tucker, 2020) och *Naturväktarna* (Nilsson, 2021). De vuxna som ikläts lärrrollen figurerar dock ofta i bakgrunden och blir mer av en medhjälpare till barnen, även om yrkeslärarna är de som initierar miljöarbetet.

### *Medhjälparen*

I varje bok, med undantag från *Kukuri och klimatmysteriet* (Jönsson, 2019), stöter man på vuxenkategori medhjälparen. Medhjälparen, stöttar barnens miljöengagemang och finns i barnkaraktärens omedelbara närhet, såsom lärare, föräldrar, far- och morföräldrar. Som konstaterats ovan, är det dock barnen som initierar klimatarbetet och tar det huvudsakliga ansvaret i enighet med vad tidigare forskning visat (se Ideland & Malmberg, 2015; Druker, 2010). Frallan (Ohlsson 2018, s. 69) påtalar exempelvis att hon inte tänker gå till stranden med mormor om denne inte tar sitt ansvar för miljön, varpå mormor tar med sig plastpåsar för att samla skräp. I *Miris klimathjältar* (Hennerdal, 2019) ändrar föräldrarna sina levnadsmönster, först efter barnens påtryckningar. Det är ett barn som börjar demonstrera mot jättarna i *Greta och Jättarna* (Tucker 2020, uppslag 11–12) varpå de vuxna följer, vilket

främst framkommer ikoniskt och därmed fungerar kompletterande jämte texten. I slutet beskrivs den förändring jättarna genomgått sedan de blev upplysta. De jobbar inte hela tiden längre, de plockar skräp, reparerar saker och delar med sig (ibid., uppslag 27–28).

En del vuxna medhjälpare beskrivs dock från början vara måna om naturen, såsom lärarna som tidigare nämnts, Klaus och mormodern i *Frallan* (Ohlsson, 2018) eller läraren, mostern och hennes kollegor i *Naturvaktarna* (Nilsson, 2021), som tillsammans med barnen räddar djur eller städar upp i naturen. I *Ninja Timmy* (2018) är det bland annat protagonistens mamma och hennes vänner som deltar i kampen mot antagonisten von Stump.

Återigen framträder den diskurs som Ideland och Malmberg (2015) menar implicit går ut på att lära den vuxna världen, genom det dubbla tilltalet, om ett mer miljövänligt leverne.

När de vuxna bestämmer sig för att hjälpa till i miljöarbetet börjar också texterna, i större utsträckning, nyttja ord som vittnar om individens behov av andra.

#### 5.2.4 Vuxna i behov av andra

Som ovan visats exempel på gör samtliga författare initialt en gränsdragning mellan barnen, de närmast vuxna, folket och makthavare/politiker. Det finns därmed en tydlig uppdelning mellan *vi* och *ni* när vuxna och barn talar om, och med varandra. Alla böcker följer dock i princip samma dramaturgiska kurva. Berättelsen börjar med att barnen upptäcker eller försöker förstå ett visst miljöproblem. Underförstått får barnen som kollektiv rollen att rätta till de miljöproblem som de vuxna, som kollektiv, har orsakat.

Men, efter att de vuxnas engagemang väckts av barnen bestämmer de sig för att tillsammans kämpa för miljön och ändra sina levnadsmönster. *Viet* som tidigare stått i kontrast till *niet*, skiftar därmed till att inkludera både vuxna och barn.

Efter uppvaknandet börjar författarna, mer frekvent, använda ordet *tillsammans* (se exempelvis Hennerdal 2019, s. 37, 53; Tucker uppslag 10–11; Spolander 2021, s. 63). I *Frallan räddar världen* (Ohlsson, 2018) *Ninja Timmy* (Tamm, 2018) *Toomi och den lilla planeten* (Susso, 2021) och *Naturvaktarna* (Nilsson, 2021) gestaltas dock detta samengagemang för miljön mer i handling.

Detta nyskapade *viet* inkluderar i de allra flesta fall inte makthavarna (jättarna i Tuckers bok undantaget), vilket bland annat påvisats genom de konflikter som gestaltas i böckerna.

Varken allmänheten eller politikerna beskrivs lyssna på klimatforskarna och ställs mot varandra i både *Heja jorden!* och *Miris klimathjältar*. Vid klimatmöten beskrivs de vuxna

bråka, i stället för att samarbeta (Hennerdal 2019, s. 38). I *Ninja Timmy* (Tamm, 2018), skildras konflikten mellan de vuxna i konkret handling. Klimatförödelsen slutar inte förrän folket (pingvinerna), gör uppror mot makthavaren. Upproret i Tamms berättelse, där folket handgripligen avsätter Von Stump, skiljer sig dock från de övriga böckerna som snarare lyfter fram vikten av att demonstrera och verbalt påverka personer i maktposition. Slutsatsen som kan dras av detta är att även om kampen mot makten initieras av en enskild individ är det alltid folket som ett kollektiv som har möjlighet att genomföra förändringen.

### 5.2.5 Sammanfattning av text- och diskursiv praktik

Analysen ovan visade att texterna kan ses utgå från ett par gemensamma presuppositioner vad gäller de vuxnas miljöengagemang såsom att;

- folket är till största delen omedvetna om hur deras levnadssätt påverkar miljön och behöver medvetandegöras
- vuxna är passiva och har svårt att veta hur de ska hjälpa miljön
- forskarna sitter på *sanningen* om klimatet, men talar för döva öron
- politiker och företagsledare bär den största skulden i miljöfrågan och därav det yttersta ansvaret att lösa den, ett ansvar som de sällan tar
- alla kan göra något
- tillsammans kan man driva igenom förändringar

Texterna bär därmed spår av diskurser som berör konstruktionen av den miljömedvetne medborgaren, mediediskurser, synen på barn som kompetenta och vuxna med fel och brister, samt barnlitteraturens skiftande natur vad gäller olika sorters tilltal.

### 5.3 Social praktik

Nedan presenteras analysresultatet av den sociala praktiken, steg tre, i Faircloughs modell. Materialet tolkas med stöd av Bauman (2002) och Bottas (2016; 2019) teorier och ämnar svara på studiens andra fråga; *Vilka samhälleliga föreställningar kan ses ligga till grund för de vuxenkonstruktioner som identifierats?*

### 5.3.1 En rörelse mot neo-kollektivism?

Som analysen ovan visat gestaltas vuxenvärlden som en brokig skara av individer med olika grad av medvetenhet och agens i miljöfrågan. Den tydliga särskiljning som görs mellan folket, de närmast vuxna, forskare och makthavare ger bilden av ett splittrat samhälle där individer och grupper av individer är distanserade till varandra och därav har svårt att samarbeta för ett gemensamt mål. De vuxna karaktärerna skjuter aktivt ansvaret från sig själva till folket eller makthavarna, samtidigt som de initialt gestaltas vara relativt omedvetna om att de själva är en del av massan som bidrar till miljöproblematiken.

Presuppositionen om att folk, eller vuxna i allmänhet, är omedvetna och måste upplysas kan ses som ett tecken på det Bauman (2002) påtalar, att det i ett långt drivet individualiserat samhälle, är svårt för enskilda individer att ha kontroll över samhällsutvecklingen, likväl som hur ens eget agerande påverkar omgivningen.

Samtidigt är det i dagens informationstäta samhälle nästintill omöjligt att vara omedveten om det som sker med klimatet och varför. När de vuxnas miljöengagemang väl har väckts av barnen, framkommer också att de vuxna länge har vetat vad som står på, men att de inte har lyssnat, är ekonomistyrda, lider av tidsbrist, eller inte tror att deras agerande spelar någon roll i längden. De tolkas därmed mer som medvetet omedvetna och passiva. Denna framställning av vuxenvärlden kan ses förklara hur klimatkrisen har kunnat uppstå och fortgå. Att lösa ett samhällsproblem som klimatkrisen är dock något som kräver gemensam aktion, vilket ligger utanför den samhällsideologi som enligt Bauman (2002) idag råder, där den kollektiva gemenskapen är upplöst och där individerna själva förväntas lösa de problem som de stöter på.

Den vuxna världens medvetna omedvetenhet kan därmed tolkas som ett tecken på Baumans (2002) tankar kring den andra modernitetens motsägelse, det vill säga att individualiseringen gör det omöjligt att tro att det går att förändra något i stort skala. Makthavarna beskrivs i böckerna vara svårnåbara, och att få industriägare att se bortom ekonomisk vinning skildras närmast vara omöjligt. Barn, föräldrar och forskare uttrycker både ilska och hopplöshet över detta (se Nilsson, 2021; Ohlsson, 2018; Spolander, 2021; Hennerdal, 2019).

Men karaktärerna ger dock inte upp. Som analysen av den diskursiva praktiken visat börjar både barnen och vuxna (efter de vaknat upp) göra förändringar i sitt eget liv, samtidigt som de gång på gång påtalar vikten av att samarbeta och aktivt arbeta för det gemensamt bästa, inte minst genom att påverka makthavarna. Detta kan ses tala mot det Bauman (2002)

beskriver, det vill säga att individer i det individualiserade samhället finner det lönlöst att protestera. Upprepanget av ord som *tillsammans*, likväl som de aktioner som gestaltas, påvisar att förändringar inte kan ske om inte makten utmanas av ett kollektiv. Författarna tycks utgå från presuppositionen att man som individ är fri att höja sin röst i de frågor man brinner för, men det är inte förrän den enskilda rösten ingår i ett kollektiv som den kan bli riktigt hörd. En blandning, om man så vill, mellan individualismens frihetstänk och idén om kollektivets förmåga att driva igenom förändring, vilket Botta (2016) menar är ett av tecknen på ett nytt neo-kollektivistiskt medvetande. Samtidigt är denna tendens till neo-kollektivism, analogt med vad Botta (2019) också påtalar, i sin embryonala form. Ledare gestaltas fortfarande som giriga, onåbara och stundom utan moral, samhället styrs fortfarande av yttre auktoriteter, och det råder knappast någon depolarisering och harmoni vad gäller ansvarsfördelningen i miljöfrågan. Med ovan sagt kan texterna ses bygga på såväl traditionella diskurser sprungna ur det individualiserade samhället som Bauman (2002) beskriver, likväl som på Bottas (2016; 2019) tankegångar, vilket skulle kunna ses påvisa en tendens till förändring i diskursordningen. Åtminstone kan den nyliberalistiska ideologin som Ideland (2016) menar formar miljödiskursen idag ses vara utmanad. Men även om resultatet tolkats påvisa en tendens till Bottas neo-kollektivism finns det ingenting i texterna som tyder på att den kollektivism som förespråkas är sprungen ur ett moraliskt och etiskt medvetande (med undantag från *Greta och Jättarna*), snarare kanske miljöengagemanget ska ses bero på det faktum att jordens resurser håller på att ta slut och att vi inte längre har något annat val än att agera, och det tillsammans.

## 6. Sammanfattning och avslutande diskussion

### 6.1 Sammanfattning

Syftet med denna studie var att undersöka hur vuxenvärldens miljöengagemang framställs i ett antal barnböcker med miljötema och därigenom söka spåra de samhälleliga föreställningar som kunde ses ligga bakom dessa konstruktioner.

Vad gäller studiens första fråga, som berör hur den vuxna världens miljöengagemang framställs, visade texterna initialt på en splittrad, naiv och tämligen inkompetent vuxenvärld, och som gavs olika agens i miljöfrågan. Skulden för miljöförstörelsen gavs initialt och i huvudsak det *omedvetna folket*. Ansvarsförskjutning i miljöfrågan skedde dock från flera

håll, från vuxna till barn, barn till vuxna, vuxna till folket, och från folket till makthavare. Allt eftersom berättelserna utvecklade sig framkom bilden av en slags *medveten omedvetenhet*, eller passivitet, hos de vuxna, där de till en början beskrevs ha svårt att se sin egen del i miljöproblematiken. Detta har i den sista delen av analysen, som svarar mot uppsatsens andra fråga, som ämnade utreda vilka samhällsliga föreställningar som kan ligga till grund för de vuxenkonstruktioner som identifierats, tolkats som en konsekvens av ett långt drivet individualiserat samhälle, i linje med det som Bauman (2002) beskrivit. Den övergripande bilden som ges av dagens samhälle skvallrar om en tidsanda där den lokala gemenskapen lösts upp och där makten upplevs svårnådd. Det omedvetna och miljöförstörande folket sammanförs dock med de närmast vuxna och ett slags uppvaknande sker. Både barn och vuxna tar efterhand ett gemensamt ansvar för miljön, förvisso som fria individer men som ändock tillsammans arbetar mot ett gemensamt mål, där individuella uppoffringar måste ske, och där ansvaret skjuts till dem som äger makten att göra störst förändringar. Denna tendens tolkades i analysen som en rörelse mot Bottas (2016; 2019) neo-kollektivism.

## 6.2 Avslutande diskussion

Resultatet av analysen visar viss samstämmighet med tidigare forskning (se Ideland och Malmberg, 2015; Ideland, 2016; Druker, 2010), att huvudansvaret för miljön implicit åläggs barnen genom att de ofta är de som initierar miljöarbetet och därigenom påverkar de vuxna att agera. Som beskrivits i inledningen kan denna oförmåga att agera, som de vuxna initialt visar, skapa oro i barnen. Det var också denna oro som studien tog avstamp i, och anledningen till att jag ville undersöka hur det vuxna ansvaret egentligen ser ut, och varför. En första reflektion som kan göras är att gestaltningen av denna ojämlika ansvarsfördelning kanske inte bara har att göra med behovet av att uppfostra miljömedvetna medborgare, utan även med själva barnlitteraturens natur. Som beskrivits i bakgrunden görs barn ofta till agenter i barnlitteratur för att barnläsaren lätt ska kunna identifiera sig med huvudkaraktärerna (se Lundquist & Westfahl 1999). När barnen ikläs rollen som hjältar hamnar den vuxna världen naturligt i periferin. Huruvida denna ”barnlitteraturens natur” har beaktats i tidigare forskning är inte helt tydligt och skulle därmed kunna utredas vidare, exempelvis genom att undersöka andra former av ansvarskonstruktioner. Samtidigt, att vuxenvärlden inte har tagit sitt ansvar och varit passiva finns det dock otaliga bevis för - klimatkrisen är trots allt ett faktum.



Men, som ovan beskrivits, följer dock de flesta av böckerna en utvecklingskurva där omedvetenheten, den medvetna omedvetenheten och passiviteten övergår till gemensam aktion. I analysen tolkades detta som ett slags uppvaknande från ett individualiserat samhällstänk till ett mer neo-kollektivistiskt.

Den förra kan ses som förklaring till att klimatkrisen överhuvudtaget kunnat uppstå, och den senare som själva lösningen på problematiken. En unison författarröst, om man så vill, som proklamerar att individen inte har möjlighet att klara klimatutmaningen på egen hand. Detta skiljer sig därmed något från det som Ideland och Malmbergs (2015) påvisat, det vill säga att litteraturen ger detaljerade beskrivningar om (och därmed implicita påtryckningar) hur *individuella* aktiviteter kan rädda planeten. I *Den KRAV-märkta människan* (2016) påtalar Ideland analogt med detta att det fokus som idag riktas på den enskilda individens beteende skymmer möjligheten till politiska reformer. Bauman (2002) drar samma slutsats, att individer finner det lönlöst att protestera då makten upplevs svårnådd. Men den makt- och ansvarsförskjutning, från individen och folket till makthavarna, som denna studie kunnat visa på, skulle kunna tolkas visa det motsatta, att den stora massan faktiskt *kan* påverka makthavarna genom gemensam aktion. Detta kan tolkas som ett implicit försök att konstruera ett nytt slags medvetande där individen inte längre görs till den huvudsakliga agenten. Även om det kan finnas fler studier som spårat tendensen mot ett mer kollektivistiskt samhällstänk, är det inget som diskuteras nämnvärt i den forskning som jag tagit del av inför denna uppsats. Därav skulle det vara intressant att i vidare studier undersöka om tendensen tyder på en förändring i den hållbarhetsdiskurs som bland annat Ideland identifierat. Frågor som man då skulle kunna utreda är hur miljöengagemanget ser ut i litteratur som vänder sig till vuxna? Finns där en liknande tendens till neo-kollektivism? Och i ett vidare sammanhang, kan denna nya evolutionära fas som Botta (2019) beskriver spåras i andra slags texter? Med hjälp av den kritiska diskursanalysen skulle en mängd olika texter, såsom nyhetsartiklar, styrdokument och policys, kunna undersökas i detta syfte.

Om inget annat, skulle en sådan genomgång visa huruvida förespråkandet av kollektiva åtgärder som spårats i denna studie beror på en förändring i de normer som styr hållbarhetsdiskursen eller om det är ett tecken på något annat, såsom att psykologernas varningar och de mediediskurser som berör barnens ökade klimatångest har tagits i beaktning vid produktionen av texterna. Som nämndes i forskningsöversikten ovan påpekade samtliga forskare att den vuxenvärld som barn möter i barnlitteraturen kan komma att påverka barnet negativt. Kanske visar resultatet av denna studie på att vi lyssnat och finner det viktigt att barnen nu, i likhet med den förmoderna litteraturen (se Paulin, 2012), får möta goda

förebilder?

Oavsett, att framhålla vikten av gemenskap, påpeka vem som sitter på den huvudsakliga makten att förändra och inge förhoppning om att dessa förändringar kan ske, menar jag är ett steg i rätt riktning i arbetet med att minska barnens oro inför framtiden. Barnen bör åtminstone, i min mening, bli varse att klimatkrisen inte är något som de förväntas axla själva.

## 7. Litteraturlista

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2012). Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. I Bergström, G., & Boréus, K.(red:er) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur, 9–41.

Botta, Marta (2016). Neo-collectivist Consciousness as a Driver of Transformative Sociocultural Change. *Journal of Futures Studies*, 21 (2), 51–70.  
<https://jfsdigital.org/wpcontent/uploads/2017/01/JFS212Final%EF%BC%88%E5%B7%B2%E6%8B%96%E7%A7%BB%EF%BC%89-5.pdf> (Hämtad: 2022-03-15).

Botta, Marta (2019). A macrohistory perspective on neo-collectivism as a higher evolutionary stage of consciousness embedded in the Holarchic Evolutionary Model. *Futures*. Vol.13. October. 102419. DOI:10.6531/JFS.2016.21(2). A5.1

Bryman, Alan (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Tredje upplagan Stockholm: Liber

Druker, Elina (2010). Från dystopier till eco chic Miljökritiska bilderböcker från 1970-talet och i dag. *Horisont*. 57:1, 12–17.  
[https://www.academia.edu/69255043/Fr%C3%A5n\\_dystopier\\_till\\_eco\\_chic\\_Milj%C3%B6kritiska\\_bilderb%C3%B6cker\\_fr%C3%A5n\\_1970\\_talet\\_och\\_i\\_dag](https://www.academia.edu/69255043/Fr%C3%A5n_dystopier_till_eco_chic_Milj%C3%B6kritiska_bilderb%C3%B6cker_fr%C3%A5n_1970_talet_och_i_dag) (Hämtad: 2022-01-20).

Fairclough, Norman (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.  
[https://www.academia.edu/10844622/FAIRCLOUGH\\_Discourse\\_and\\_Social\\_Change](https://www.academia.edu/10844622/FAIRCLOUGH_Discourse_and_Social_Change) (Hämtad: 2022-02-20).

Fairclough, Norman (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Longman. <https://www.felsemiotica.com/descargas/Fairclough-Norman-Critical-Discourse-Analysis.-The-Critical-Study-of-Language.pdf> (Hämtad: 2022-02-20).

Folkhälsomyndigheten (2021). *Miljöhälsorapport 2021*.  
<https://www.google.com/search?q=milj%C3%B6h%C3%A4lsorapport+2021&oq=Milj%C3%B6h%C3%A4lso&aqs=chrome.2.69i57j0i512l6j69i61.3173j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (Hämtad: 2022-01-20).

Hennerdal, Kerstin (2019). *Miris klimathjältar: äventyret börjar*. Örebro: HeartMind förlag.

Hermansson, Kristina (2014). Inkompetenta vuxna och kompetenta barn. En framträdande tematik i 2000-talets skandinaviska bilderbok. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 44(2), 21–34.  
<https://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/tfl/article/viewFile/2967/2549> (Hämtad: 2022-01-20)

Ideland, Malin (2016). *Den KRAV-märkta människan*. Lund: Celanders förlag.

- Ideland, Malin & Malmberg, Claes (2015). Governing 'eco-certified children' through pastoral power: critical perspectives on education for sustainable development, *Environmental Education Research*, 21:2, 173–182.  
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13504622.2013.879696> (Hämtad 2022-01-20).
- Jönsson, Hanna (2019). *Kukuri och klimatmysteriet* [Elektronisk resurs]: Idus förlag.
- Kåreland, Lena (2013). *Barnboken i samhället*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Kåreland, Lena (2015). *Skönlitteratur för barn och unga – Historik, genrer, termer, analyser*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, Bengt & Nordström, Gert Z. (2009). *Det kreativa ögat: om perception, semiotik och bildspråk*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lynne, Westfahl Gary (1999). Coming of Age in Fantasyland. I *Nursery realms: children in the worlds of science fiction, fantasy, and horror*. Athens, Ga.: Univ. of Georgia Press. 161-169.
- Marklund, Åsa & Thörn, Charlotte (2015). *Ekologiska barn? – Bilderböcker och hållbar utveckling*. [magistert uppsats]. Stockholms universitet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:908941/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad: 2022-01-20).
- Nikolajeva, Maria (2000). *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur.
- Nikolajeva, Maria (2004). *Barnbokens byggklossar*. 2., [rev. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Malin (2021). *Silla och spöknätet*. Färjestaden: Vombat förlag.
- Ohlsson, Sara (2018). *Frallan räddar världen*. Stockholm: Lilla Piratförlaget.
- Paulin, Lotta (2012). *Den didaktiska fiktionen [Elektronisk resurs] konstruktion av förebilder ur ett barn- och ungdomslitterärt perspektiv 1400–1750*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2012. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-74273> (Hämtad: 2021-01-03).
- Skolverket (2022). *Så arbetar du med värdegrunden*. 11 april.  
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/vardegrund-och-arbetsmiljo/sa-arbetar-du-med-vardegrunden> (Hämtad: 2022-04-20).
- Spolander, Jörn (2020). *Heja jorden!*. Stockholm: Alfabetabok.

- Susso, Eva (2021). *Toomi och den lilla plangneten*. Stockholm: Bonnier Carlsen.
- Svenska Barnboksinstitutet, Sbi (2019). *Bokprovning på svenska barnboksinstitutet: en dokumentation. Årgång 2018*. Stockholm: Svenska barnboksinstitutet.  
<https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2019/03/Dokumentation-2019.pdf>  
(Hämtad: 2022-01-20).
- Svenska Barnboksinstitutet, Sbi. (2020). *Bokprovning på svenska barnboksinstitutet: en dokumentation. Årgång 2019*. Stockholm: Svenska barnboksinstitutet.  
<https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2020/04/Dokumentation-2020.pdf>  
(Hämtad: 2022-01-20).
- Svenska Barnboksinstitutet, Sbi. (2021). *Bokprovning på svenska barnboksinstitutet: en dokumentation. Årgång 2020*. Stockholm: Svenska barnboksinstitutet.  
<https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2021/04/Dokumentation-2021.pdf>  
(Hämtad: 2022-01-20).
- Svenska Barnboksinstitutet, Sbi. (2022). *Bokprovning på svenska barnboksinstitutet: en dokumentation. Årgång 2021*. Stockholm: Svenska barnboksinstitutet.  
<https://www.barnboksinstitutet.se/wp-content/uploads/2022/04/Dokumentation-2022-1.pdf>  
(Hämtad: 2022-04-06).
- Svensson, Peter (2019). *Diskursanalys*. Upplaga 1 Lund: Studentlitteratur.
- Tamm, Henrik (2018). *Ninja Timmy och staden av is*. Stockholm: Bonnier Carlsen.
- Tucker, Zoë (2020). *Greta och jättarna*. Bromma: Ordalaget bokförlag.
- Vetenskapsrådet. Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (2002). Stockholm:  
[https://www.vr.se/download/18.68c009f71769c7698a41df/1610103120390/Forskningsetiska\\_principer\\_VR\\_2002.pdf](https://www.vr.se/download/18.68c009f71769c7698a41df/1610103120390/Forskningsetiska_principer_VR_2002.pdf) (Hämtad: 2022-04-25)
- Viksten, Elin (2021). Klimatångest drabbar unga över hela världen. *Extrakt*. 28 september.  
<https://www.extrakt.se/klimatangest-drabbar-unga-over-hela-varlden/> (Hämtad: 2022-01-20).
- Vi skogen (2018). Ny rapport: Klimatrapporteringen ökar drastiskt – och var sjätte artikel handlar om Trump. *Viskogen.se*. 27 mars. <https://viskogen.se/nyheter/ny-rapport-klimatrapporteringen-okar-drastiskt-och-var-sjatte-artikel-handlar-om-trump/> (Hämtad: 2022-02-22).
- Weilander, Johan & Gustavsson, Emil (2018). *Slutet är nära!: Hållbarhet, klimatångest och hotet om undergång i skönlitteratur och läromedel för årskurs 4-6*. [Kandiduppsats].

Linnéuniversitetet. <http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1285228/FULLTEXT01.pdf>  
(Hämtad: 2022-01-20).

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*.  
Lund: Studentlitteratur.

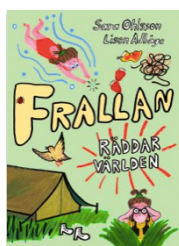
Österlund, Maria (2008). Se så söt du blir i den här. Maktkamp, generation och genus i Carin och Stina Wirséns bilderböcker. *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*. 2008:2, 4–17.

[https://www.researchgate.net/publication/314807033\\_Se\\_sa\\_sot\\_du\\_blir\\_i\\_den\\_har\\_Maktkamp\\_generation\\_och\\_genus\\_i\\_Carin\\_och\\_Stina\\_Wirsens\\_bilderbocker](https://www.researchgate.net/publication/314807033_Se_sa_sot_du_blir_i_den_har_Maktkamp_generation_och_genus_i_Carin_och_Stina_Wirsens_bilderbocker) (Hämtad: 2022-01-20).

## Bilaga 1 - Presentation av empirin

Presentationen nedan uppdelas på år och inkluderar författare/illustratör, förlag, tematiserad miljöproblematik, förekommande vuxenkaraktärer samt en kort beskrivning av handlingen.

### 2018



**Titel:** *Frallan räddar världen*

**Författare/Illustratör:** Sara Ohlsson och Lisen Adbåge.

**Kategorisering Libris:** Naturen, miljövard

**Miljötema:** Nedskräpning

**Vuxenkaraktärer:** Mormor, Mormors pojkvän Klaus, mamma, ”folk”, sjuksköterska

**Handling:** Frallan njuter av sin först dag på sitt allra första sommarlov hos sin mormor.

Denna dag bestämmer hon sig för att ta hand om världen, som hon vet de vuxna håller på att förstöra. Mormodern och hennes pojkvän Klaus tar med Frallan till stranden för att plocka skräp.



**Titel:** *Ninja Timmy och staden av is*

**Författare/Illustratör:** Henrik Tamm

**Miljötema:** Luftföroreningar, global uppvärmning

**Kategorisering Libris:** miljöförstöring

**Vuxenkaraktärer:** Föräldrar, ledare, folk

**Handling:** Timmy reser med sina ninjavänner till Vitland där de upptäcker att isar smälter, vattnet är förgiftat och luften är fylld av rök. Boven i dramat heter Baron von Stump som girigt borrar efter olja, utan en tanke på miljön. Timmy och hans vänner bestämmer sig för att rädda Vitland och förgöra Baron von Stump

### 2019



**Titel:** *Miris klimathjältar – äventyret kan börja*

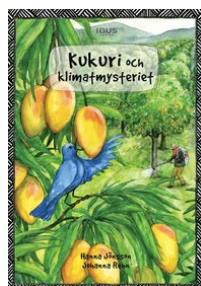
**Författare/Illustratör:** Kerstin & Anna Hennerdal

**Miljötema:** Global uppvärmning

**Kategorisering Libris:** klimatförändringar, miljöfrågor

**Vuxenkaraktärer:** Lärare, föräldrar, ”folk”, forskare

**Handling:** Flera av barnen i en skolklass får besök av en febersjuk Miri som säger att hon behöver hjälp. När *Lilla Aktuellt* rapporterar att planeten blir varmare förstår barnen att Miri är planeten jorden. Tillsammans med läraren och sedan även föräldrarna inleder barnen därefter en kamp för att rädda planeten.



**Titel:** *Kukuri och klimatmysteriet*

**Författare/Illustratör:** Hanna Jönsson & Johanna Rehn

**Miljötema:** Global uppvärmning

**Kategorisering Libris:** klimatfrågor, klimatförändringar, miljöförstöring

**Vuxenkaraktärer:** Mormor, ”människor”

**Handling:** Fågeln Kukuri försöker ta reda på vad som hänt med klimatet.

Hon upptäcker konsekvenserna av fabriksutsläpp, köttproduktion, flygplan och besprutningar. I slutet av boken finns diverse tips, frågor, spel och fakta kring hållbart leverne.

2020



**Titel:** *Heja jorden!*

**Författare/Illustratör:** Jörn Spolander & Stina Wirsen

**Miljötema:** Global uppvärmning

**Kategorisering Libris:** klimatförändringar, miljöfrågor

**Vuxenkaraktärer:** Forskare, ”varelser” på jorden, föräldrar, politiker, pärlodykare

**Handling:** 11-åriga Jol bor på en planet långt ute i rymden. En dag upptäcker hon att varelsena på jorden verkar förstöra sin miljö genom att släppa ut växthusgaser i atmosfären. Tillsammans med sina forskarsvänner Lima och Lofar tar hon reda på mer om vad som händer och varför.



**Titel:** *Greta och Jättarna*

**Författare/Illustratör:** Zoe Tucker & Zoe Persico

**Miljötema:** Skogsskövling – överförbrukning av naturens resurser

**Kategorisering Libris:** klimatförändringar, miljöfrågor



**Vuxenkaraktärer:** Jättar, demonstranter

**Handling:** Greta bor i en skog vars existens hotas av jättarna som skövlat skogen för att bygga allt fler hus. Djuren lider och Greta bestämmer sig för att göra det hon kan för att rädda både dem och skogen.

2021



**Titel:** *Toomi och den lilla plangneten*

**Författare/Illustratör:** Eva Susso & Katsiaryna Dubrovik

**Miljötema:** Luftföroreningar

**Kategorisering Libris:** miljöförstöring, miljöfrågor

**Vuxenkaraktärer:** Föräldrar, lärare (filosof), ”folk” från stan, ”folk” från

tippen

**Handling:** Toomi och hennes familj bor på en soptipp. Vattnet i sjön är förgiftat och himlen full av smog. Varje dag kommer lastbilar från stan och dumpar mer skrot. När Plangneten faller ned från himlen, en utomjordning som blivit sjuk av den miljöförstöring som pågår, bestämmer sig Toomi för att göra något åt den.



**Titel:** *Naturväktarna: Silla och Spöknätet*

**Författare/Illustratör:** Malin Nilsson

**Miljötema:** Nedskräpning, överfiskning

**Kategorisering Libris:** miljöfrågor

**Vuxenkaraktärer:** Lärare, moster, föräldrar, arbetare, ”folk”, rektor

**Handling:** Tvillingarna Iris och Ivar är Naturväktare. När klassen är ute för att plocka skräp på stränderna upptäcker de en säl som fastnat i ett fisknät. Barnen räddar sälen, som sedan blir ”sälknappad” av en fiskare som menar att sälarna är orsaken till att fiskebestånden minskat i Östersjön.